

Dušana Findeisen

SOCIOKULTURNA ANIMACIJA V BOLNIŠNICI IN PRAVICA DO KULTURE

POVZETEK

Sociokulturna animacija ima v francoskih bolnišnicah dolgo tradicijo, ki se je najverjetneje začela v letih od 1800 do 1810 z Markizom de Sodom, ko je bil ta hospitaliziran v eni od pariških bolnišnic in je skupaj z bolniki pripravil gledališko predstavo, te pa se je udeležila domala vsa pariška družbena smetana. V letu 1999 so podpisali konvencijo »Kultura in zdravje« in kultura se je začela seliti v bolnišnice. Te so se začele spreminjati v ustanove, odprte v kraj, kjer delujejo, po drugi strani pa so bolniki in osebje tako pridobili drugačen pogled na telo in kulturo. Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje že dalj časa izobražuje bolnišnične kulturne mediatorje (svoje študente), ki znanje in kulturo, ki ju pridobivajo s študijem na univerzi, posredujejo bolnikom, sorodnikom bolnikov in osebju, vse v okviru Univerzitetnega kliničnega centra Ljubljana. V članku oblikujemo okvir za razmišljanje o pomenu in implikacijah temeljne pravice do kulture.

Gljučne besede: sociokulturna animacija, kulturni mediator, prostovoljstvo, bolnišnica, gledališče, Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje

SOCIO-CULTURAL ANIMATION IN HOSPITALS AND THE RIGHT TO ACCESS CULTURE - ABSTRACT

Socio-cultural animation has a long tradition in French hospitals. It started in most probability with a theatre performance staged by Marquis de Sade between 1800-1810, while he was patient of a Parisian hospital. The theatrical performance was attended by "le Tout Paris" – all notables of the city. In 1999, a convention of "Culture and Health" was signed and culture has been moving to hospitals ever since, transforming them into open institutions, with patients and staff having acquired a different perspective on body and culture. Moreover, Slovenian Third Age University has been educating and training cultural mediators (its students) for transmitting culture and knowledge gained at the U3A to patients, patients' relatives and staff within the University Clinical Centre Ljubljana. In this article, author sets a frame of mind for examining the importance and implications of a fundamental universal right – the right to culture.

Keywords: socio-cultural animation, cultural mediator, volunteering, hospital, theatre, Slovenian Third Age University

Dr. Dušana Findeisen, Univerza za tretje življenjsko obdobje Ljubljana, Inštitut za raziskovanje in razvoj izobraževanja, dusana.findeisen@guest.arnes.si

UVOD

Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje usposablja svoje študente za vlogo prostovoljnih kulturnih mediatorjev v javnih ustanovah, denimo v muzejih, galerijah, Botaničnem vrtu Ljubljana pa tudi v bolnišnicah. Prostovoljne kulturne mediatorje smo leta 2006 uvedli v javne ustanove v okviru evropskega projekta LACE, s katerim naj bi starejše pripravljali na vlogo dejavnih državljanov. Kasneje smo v okviru projekta *Kultura starejših popotnica mlajšim*, ki je prejel podporo Norveškega finančnega mehanizma, začeto delo nadaljevali. Ob poznavanju definicije pojma kulturni mediator – v Franciji je na univerzitetni ravni mogoče študirati *mediacijo in komunikacijo* – smo oblikovali tudi *koncept prostovoljne kulturne mediacije*. To v našem okolju opravlja predvsem kulturni mediator, oseba v tretjem življenjskem obdobju oziroma študent ali študentka univerze za tretje življenjsko obdobje, ki drugim na organiziran način posreduje nesnovno kulturno dediščino. Pomembno se nam je zdelo, da se takšno posredništvo dogaja v javnih ustanovah, kar naj bi znanje, ki ga starejši odrasli pridobijo na univerzi za tretje življenjsko obdobje, naredilo vidnejše in javno priznано. Hkrati smo želeli, da se tudi javna ustanova in njeno osebje pripravijo za oblikovanje novih prostovoljskih vlog za naše študente, takšnih, ki bi prinesle novo vrednost javni ustanovi. Javna ustanova je tudi bolnišnica in tako bo v tem članku govor o nastajajočem konceptu *prostovoljnega kulturnega mediatorja in mediatorstva v bolnišnici*. Govorimo o kulturi in kulturnih projektih v bolnišnici ter o področjih, na katerih lahko delujejo kulturni mediatorji v bolnišnicah.

KULTURA V BOLNIŠNICAH IMA DOLGO TRADICIJO

Pri nas se v bolnišnicah dogajajo koncerti, razstave, predavanja, kongresi, v zadnjem času tam nastopajo Rdeči noski. Kultura pa se je v pariške bolnišnice naselila zgodaj, najverjetneje že v letih 1800–1810, ko je Markiz de Sade skupaj z drugimi bolniki pripravil gledališko predstavo, to pa si je ogledala domala vsa družbena smetana tega mesta. Od takrat pa do podpisa prve konvencije »Kultura v bolnišnici« leta 1999 se je marsikaj spremenilo. Francoski ministri so razmišljali o tem, kako pomembno je v bolnišnici imeti dostop do kulture, kako pomembno je, da se bolnišnica odpre v kraj, kjer deluje, ter se poveže s kulturnimi in drugimi ustanovami. Tako tudi minister Frédéric Mitterrand: »Tako kot je Marcel Proust odkril svoj sloviti ‚teatrofon‘ in njegovo moč, da ponese v bolnikovo sobo glasbo Wagnerja in Debussyja, mora bolnik imeti možnost, da čas, ki ga ima na razpolago v bolnišnici, nameni za razmislek o sebi in svoji dojemljivosti za kulturo [...] Pri tem imam v mislih temeljno pravico vseh in slehernega med nami, pravico do dostopa do kulture. Ta pa naj velja tudi za tiste, ki so zaradi bolezni odmaknjeni od kulture [...] Naša dolžnost je, da iz prostorov zdravja naredimo prostor ‚kulture za vse‘.« (Mitterrand, 2010)

V francoski tradiciji ima kultura prav posebno mesto. Sociokulturno animacijo so tako razvili v podsistem francoske kulturne politike in jo dojemajo kot državotvorno. V času de Gaullove vlade so prvi ustanovili ministrstvo za kulturo in dobili kulturnega ministra

Andréja Malrauxa. Njegovo prepričanje pa je bilo, da mora kultura doseči čim večje število državljanov, zato naj bo dosegljiva tudi zunaj zidov kulturnih ustanov. Cilj kulture ni, da ostane za muzejskimi zidovi, slike naj bodo sredi življenja, na železniških postajah, v bolnišnicah, v zaporih. André Malraux s tem nadaljuje revolucionarna razmišljanja Nicolas de Condorceta, ki v svojem *Načrtu za javni uk* v poglavju o izobraževanju odraslih razmišlja o tem, da je treba zgraditi široko mrežo muzejev, galerij, knjižnic in drugih ustanov, kjer naj bodo odrasli deležni uka in kulture. Torej ne le med šolskimi zidovi! Zvest tej tradiciji, Jacques Lang leta 1999, v času, ko je bil minister za kulturo, kulturi široko odpre vrata bolnišnic (Findeisen, 1995).

Sprehod v zgodovino nas opozori, da je bil grški bog Apolon hkrati bog umetnosti in bog zdravilec in da že dolgo obstaja povezava med umetnostjo, kulturo, zdravljenjem in zdravjem. Po drugi strani pa je težava sodobne medicine v tem, da je v marsikaterem pogledu postala tehnicistična. Napredek je zaželen, a izpred oči ne smemo izgubiti dejstva, da zdravimo ljudi, ne zgolj srca, pljuč, ledvic. Bolnik nikakor ne sme postati številka in kultura je nedvomno način, da si bolnik znova prisvoji svoje telo, ki ga je doslej v bolnišnici prepuščal zdravnikom in drugemu osebju. Tako so v pariški bolnišnici *Bic tre* uvedli umetnost: gledališke predstave, koncerte in celo modne revije. V Rouenu so poskrbeli za obnovo rojstne hiše pisatelja Gustava Flauberta, s katero je bolnišnica povezana, in pripeljali plesno skupino, da je animirala delavnice, ki so se jih skupaj udeležili bolniki in osebje. Osebje je tako mimogrede zaplesalo z bolniki. Poskrbeli so, da so se plesalci nastanili v bolnišnici, in bolniki so prihajali, da so videli, kaj počnejo plesalci.

L'Institut de formation en soins infirmiers (Inštitut za usposabljanje medicinskih sester) v bolnišnici v Amiensu je že pred leti v svoje izobraževanje uvedel gledališko improvizacijo, kajti odnos osebja do bolnikovega telesa je pomemben in prav tega se učijo v svojih improvizacijah. Osebje mora najti pravo razdaljo in ustrezen odnos do bolnikovega telesa. Ne sme mu biti preveč blizu, ne sme se navezati na bolnika, a hkrati mora biti dovolj blizu, da ne vidi zgolj bolnikove bolezni. Sredi igre in plesa se odnos osebja spremeni, ustvari pa se tudi odnos do telesa. Če je medicinska sestra bolj sproščena do svojega telesa, je bolj sproščena tudi do bolnikovega.

V Besançonu so povezali bolne otroke, njihove starše in osebje ter pripravili fotografsko razstavo. Nastala je potujoča razstava. V Grenoblu so organizirali gledališko branje in srečanja s pisatelji kar na bolnišničnih hodnikih.

CELOSTNA OBRAVNAVA POVEZAVE MED KULTURO, ZDRAVJEM IN BOLNIŠNICO V KONVENCIJI *KULTURA IN ZDRAVJE* IZ LETA 1999

V nadaljevanju te tradicije ministrstvo za zdravje in šport ter ministrstvo za kulturo in komunikacijo že deset let in več vodita skupno politiko za dostop vseh družbenih skupin do kulture sredi bolnišničnega okolja. Leta 1999 je bila prvič podpisana *Konvencija: Kultura in zdravje*. Ministrstvo za kulturo se je zavezalo za širjenje kulture, ministrstvo za

zdravje in šport pa si prizadeva uveljavljati takšno politiko zdravja, ki upošteva človeka, njegove potrebe in razsežnosti. Navsezadnje kultura pripomore k boljši politiki zdravja, taki politiki, kjer je bolnik v središču pozornosti. Dovolj razlogov za sklenitev konvencije.

Bistvo te konvencije je celostno urejanje sodelovanja med bolnišnico in kulturnimi ali izobraževalnimi ustanovami v kraju. Konvencija govori o povezavah med bolnišnico, umetniki in drugimi nosilci kulture ter podjetji donatorji. Priključile naj bi se tudi krajevne skupnosti. V konvenciji je zapisano, da kultura izboljšuje razmerja med poklici v bolnišnici ter med osebjem in bolniki kakor tudi povezovanje bolnišnice s krajem. Skupina, ki ji je kultura v bolnišnici namenjena, zajema hospitalizirane bolnike, njihove družine, zdravstveno in drugo osebje. Bolnišnice naj bi na temelju te konvencije oblikovale svojo kulturno politiko, vanjo pa vključile vsa polja umetnosti in kulture: gledališke in druge predstave, žive nastope umetnikov, arhitekturno in drugo kulturno dediščino, tudi nesnovno kulturno dediščino, muzeje, knjigo, časopise, film, glasbo itd.

Projekti, v katere naj bi bili vključeni tisti, ki jim je kultura v bolnišnici namenjena, naj bi zajemali širjenje kulture, ustvarjanje in razvoj umetniških in kulturnih praks. Širjenje umetniških praks lahko poteka v povezavi z nosilci lokalnih ali nacionalnih kulturnih prireditvev, kot so glasbeni dnevi, dnevi evropske dediščine itd. S konvencijo je predvideno tudi raziskovanje področja in izobraževanje. Predvidena so strokovna srečanja, na katerih, če je le mogoče ali če je primerno, sodelujejo znani umetniki. Akterji, vključeni v to politiko, izmenjujejo izkušnje in spoznanja na posebni spletni strani.

Ministrstvo za zdravje in šport se zavezuje, da bo bolnišnicam priskrbelo brezplačno uporabo književnih del in filmov z namenom, da se ustvarijo prostori, kjer bo vladala pozitivna dinamika med vsemi navzočimi. Oblikujejo se filmski klubi. Kdor pozna zgodovino filma in prakso bratov Lumière, ki sta prve projekcije filmov pripravila v kavarnah, veleblagovnicah itd., razume, da je bolnišnica pravi prostor za ustvarjanje filmskih klubov. Ministrstvu sta se zavezali, da bosta skupaj podprli tudi raziskovanje povezav med kulturo in zdravjem. Bolnišnica pa se zavezuje k oblikovanju kulturne politike ob upoštevanju ciljne skupine bolnikov oziroma ob upoštevanju različnih ciljnih skupin in postopkov zdravljenja.

Da bi projekt kulture v bolnišnicah uspel, je potrebno tudi povezovanje z lokalnimi partnerskimi ustanovami na področju kulture (muzeji, zgodovinskimi arhivi, knjižnicami, umetnostnimi centri, organizacijami za prireditve na javnem prostoru, izobraževalnimi ustanovami). Partnerstva se ustvarijo na temelju pisnih dogovorov, kjer se opredeli sodelovanje vseh strani tako z vidika dela, ki ga bo treba opraviti, in osebja, ki bo sodelovalo, kakor tudi z vidika pridobivanja finančnih sredstev. Ker je bolnišnica javna ustanova, si lahko pomaga tudi z javnimi naročili.

Za nosilce kulture v bolnišnicah je treba pripraviti izobraževanje in usposabljanje. Prosto-voljci morajo biti enako dobro usposobljeni kot tisti, ki jim je to delo poklic. Avtorji konvencije priporočajo tudi razmislek o prostorih za izvajanje kulturnih dejavnosti: prostoru za knjižnico, projekcijo filmov, predstave, delavnice. Pisici so predvideli tudi vključitev izobraževalnih programov o povezovanju kulture in zdravja v bolnišnici v visokošolski

študij. Eden bistvenih ciljev konvencije je torej v tem, da v bolnišničnih prostorih nastanejo projekti kulturne narave, da se ti vrišejo v stalno kulturno politiko bolnišnice. Konvencija omogoča, da kulturno delovanje v bolnišničnem okolju postane orodje, ki bo pripomoglo tudi k preoblikovanju kulture bolnišnice same v njenem odnosu do okolja.

ZAKAJ KULTURNI PROJEKTI IN KULTURNI MEDIATORJI V BOLNIŠNICI?

V bolnišnici čas beži mimo nas. Polzi nam med prsti, počasi. Nemaleokrat ležimo, čakamo, da mine. Strmimo v prazno. Čakamo svojce, čakamo vizito, čakamo kosilo. Čas je votel in prazen. Lahko pa vanj vnesemo odkrivanje, doživljanje, učenje. Lahko vanj vnesemo kulturo. Tako se razprejo obzorja. Bolnišnica ne želi biti le tehnološko in tehnično uspešna, marveč želi biti uspešna tudi z vidika človečnosti in človeka. Poskuša spoštovati naše različne načine življenja, upoštevati čustva. Ta pristop naj se kaže ne le v vedenju osebja, marveč tudi v prostorih, na hodnikih, v sprejemni dvorani. In to postane še dosti nujnejše tam, kamor se vračajo kronični bolniki, ki jim bolnišnica mora postati nekakšen drugi dom. To dejstvo bi bilo dobro upoštevati v kulturnih projektih v bolnišnici. V njih se morajo zrcaliti potrebe bolnikov. Bolnišnica je prostor življenja, odnosov med bolniki in bližnjimi, odnosov s prostorom, ki naj bo lep in naj izkazuje pozornost in tolažbo, naj briše spomin na telesno trpljenje, strah in bolezen.

S kulturnimi projekti in kulturnimi mediatorji bolnišnica postane gostoljubna. Navzočnost umetnikov lahko bolnišnični prostor spremeni v prostor čustev (ki so drugačna od zgoj strahu zaradi bolezni). Prostori niso več namenjeni samo spanju, potrpežljivemu čakanju ali sprehodu. Tja nas vabi glas umetnikov, bralcev, slikarjev, vabijo nas podobe filmov na projekcijskem platnu. Ti prostori največkrat niso za stalno, polnijo se in praznijo, tako kot v mestu. Kultura in s kulturo prežeto življenje bolnika v bolnišnici zmanjšata njegovo osamljenost in upoštevata njegovo bitje. Kultura je način potrjevanja osebnosti, je način poklicnega potrjevanja in je način potrjevanja družbe.

KAJ SO DOSEGLI?

Po nekaj letih so se navade v bolnišnici spremenile, kulturne ustanove pa so se znova vprašale o tem, komu so namenjene. Izboljšali so se odnosi med bolniki in zdravstvenim osebjem. Prišlo je do premisleka o naravi zdravljenja in negovanja bolnika, ki naj se od tega, kar je tehnološko, znova premakne k temu, kar je človeško. Nekatere bolnišnice so se začele ukvarjati s svojo zgodovino in razvojem. Nastale so pripovedi na temelju ustne zgodovine. Popisali so spomine nekdanjih bolnikov in osebja. Popisali ali naredili video-posnetke. Telo se pojavlja v številnih projektih, pa naj gre za telo bolnika ali telo osebja. Telo plesalca, telo zdravnikov ali bolnikov predstave o telesu. V zdravstvene izobraževalne ustanove so uvedli gledališke improvizacije, igranje vlog. Vključili so koncerte klasične kitare. Gledališče *l'Odéon* je prispevalo gledališke nastope. Nastali so gledališke srede za starše, bolne otroke in obiskovalce; obiski mesta za hospitalizirane otroke skupaj z društvom urbanistov; konferenca o sreči; videoposnetek o sreči na temelju intervjuja, ki

sta ga v domovih starejših vodila dva umetnika, živo gledališče – gledališka delavnica na temo čilosti, ugodja, nege v domovih starejših ...

KAJ ŽELI DOSEČI SLOVENSKA UNIVERZA ZA TRETJE ŽIVLJENJSKO OBDOBJE V UNIVERZITETNEM KLINIČNEM CENTRU LJUBLJANA IN DRUGOD?

Kulturni mediatorji, ki že delajo v Arhitekturnem muzeju Ljubljana, lahko v bolnišnici skupaj s študenti umetnosti in pripovedovanja prebirajo pisma naših arhitektov. Člani študijskega krožka za digitalno fotografijo lahko posnemajo Francoze – ali pa tudi ne – in obdelajo temo telesa. Člani študijskega krožka ustne zgodovine lahko popišejo zgodbe bolnišnice, če prej razvijejo raziskovalni aparat. Študijska krožka *Trgi, ulice in stavbe okrog nas* in *Ljubljana moje mesto* lahko predstavita svoje delo (prim. Kutin, 2014). Sodelujejo lahko študijski krožki restavracije in tehnike piskroveštva. Študijski krožek *Moji starši so stari – kritična geragogika* lahko predstavi posamezne aktualne teme. Študijski krožek za medsebojne odnose se lahko loti dela z bolniki. Skupaj z Univerzitetnim kliničnim centrom Ljubljana lahko Univerza za tretje življenjsko obdobje Ljubljana postavi recimo razstave. Širok in razvejen program univerze se tako bolj odpre v mesto, tako kot se to že dogaja z Enajsto šolo v knjigarni v sodelovanju s knjigarno Konzorcij, z mestnim kinom Kinodvor in Abonmajem za poznejša leta, Mladinskim gledališčem v Ljubljani in Gledališčem ob petih, Botaničnim vrtom in vrtnimi prostovoljci, Cankarjevim domom na filmskem festivalu itd.

SKLEP

Sociokulturna animacija je razvejen pojav, toda pojav brez pravega domicila, bi lahko dejali. Svoj prostor in kontekst lahko najde povsod tam, kjer so ljudje, tudi v bolnišnici, ki so jo dolgo doživljali kot prostor, ločen in odmaknjen od mesta in njegovih drugih ustanov. Sociokulturna animacija v bolnišnici vsem, ki tam »živijo«, vdihne življenje. Bolnišnica se z njo odpre v mesto in postane del lokalnega razvoja, bolniki, njihovi svojci in osebe spremenijo pogled na telo in kulturo. Tisti, ki so iz kakršnihkoli razlogov odmaknjeni od kulture (ekonomskih, kulturnih, družbenih, zdravstvenih razlogov), tako v bolnišnici uresničijo svojo temeljno pravico, pravico do kulture. Koncept kulturnega mediatorstva je v Sloveniji, na Univerzi za tretje življenjsko obdobje, nastajal od leta 2007 dalje. Zdaj ga nameravamo boljše aplicirati tudi v bolnišničnem okolju.

LITERATURA

- Anon (1999). *Convention Culture et santé entre le Ministère de la santé et des sports et le Ministère de la culture et de la communication*. Paris: Ministère de la culture et de la communication.
- Bračun, R. (ur.) (2009). *Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje in muzeji z roko v roki: izobraževanje za razumevanje in uvajanje prakse starejših prostovoljnih kulturnih mediatorjev*. Ljubljana: UTŽO.
- Caune, J. (2006). *La démocratisation culturelle, une médiation à bout de souffle*. Grenoble: Presses universitaires de Grenoble.
- Caune, J. (1999). *Pour une éthique de la médiation. Le sens des pratiques culturelles*. Grenoble: Presses universitaires de Grenoble.
- Chante, A. (2001). *99 réponses sur...la culture et la médiation culturelle*. Montpellier: CRDP/CDDP Languedoc-Roussillon.
- Findeisen, D. (1995). Condorcetov prispevek k razmišljanju o vlogi učenja v človekovem in družbenem življenju. *Andragoška spoznanja*, 1(3/4), 33–38.
- Findeisen, D. (2009). Sociokulturna animacija družbi vdihne življenje: o povezovanju družbenega in kulturnega sredi nove kulture. *Andragoška spoznanja*, 15(4), 27–37.
- Kutin, M. (ur.) (2014). *Z menoj po mojem mestu*. Ljubljana: UTŽO.
- Lamizet, B. (2000). *La médiation culturelle*. Paris: L'Harmattan.
- Mitterrand, F. (2010). *Discours lors de la signature de la convention Culture à l'hôpital*. Paris: Service de presse, Ministère de la culture.